

Małgorzata Drożdż-Szczybura*

 orcid.org/0000-0002-0642-8177

Agata Korzeniowska**

 orcid.org/0000-0002-5738-651X

Problemy rozwoju „żywego skansenu” na przykładzie wsi Osturnia

Problems of the development of a “living open-air museum” on the example of Osturňa

Słowa kluczowe: rezerwat, Osturnia, strategia, dziedzictwo

Key words: preserve, Osturňa, strategy, heritage

1. WSTĘP. CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA WSI

Osturnia (słow. Osturňa) jest wsią położoną w północnej części Słowacji w powiecie Kežmarok, przy granicy z Polską. Sąsiaduje z polskimi wsiami Bukowina Tatrzańska od zachodu oraz od północy Jurgów i Łapszanka, przez którą prowadzi wjazd na teren Polski. Od południa pasmo Magurki oddziela ją od wsi Ždiar, natomiast od wschodu połączona jest z Wielką Frankową (słow. Veľká Franková), przez którą prowadzi główna droga wjazdowa do wsi. Zabudowa obu wsi stanowi przykład łączących się łańcuchówek, skupiających się w wąskich dolinach potoków. W Osturni jest to Potok Osturniański, (słow. Ostunansky Potok), płynący z zachodu, który zabierając na wschodzie wody Potoku Frankowskiego (słow. Frankovský Potok), wpada do Niedziczanki, przepływającej przez Kacwin. Północne, strome oraz południowe, łagodniejsze zbocza doliny porastają łąki i pola uprawne, oraz gęste lasy.

Wymienione podgórskie wsie oprócz lokalizacji łączy historia powstania i rozwoju. Etnograficznie leżą na obszarze Zamagurza Spiskiego, wchodzącego w granice

1. INTRODUCTION. GENERAL OVERVIEW OF THE VILLAGE

Osturňa is a village located in northern Slovakia, in the Kežmarok District, near the border with Poland. It is near the Polish villages of Bukowina Tatrzańska, which is located to its west, and Jurgów and Łapszanka, which are to its north and through which one can enter Poland. From the south, the Magurka mountain range separates it from the village of Ždiar, while from the east it is connected with Veľká Franková – the main access road to the village runs through it. The buildings of both villages are an example of connecting chain-like settlements, grouped in narrow creek valleys. In Osturňa this is the Osturnian Creek (Ostunansky Potok in Slovak), which flows from the west, and which takes in the waters of Frankovsky Creek (Frankovský Potok in Slovakian) and flows into the Niedziczanka River, which flows through Kacwin. The steep northern and the more gentle southern slope of the valley are covered by meadows, fields and dense forests.

Apart from their location, the previously mentioned foothill villages share a common history in terms of

* dr hab. inż. arch., prof. PK, kierownik Zakładu Architektury i Planowania Wsi, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

** mgr inż. arch., asystent badawczo-dydaktyczny w Zakładzie Architektury i Planowania Wsi, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

* *dr hab. inż. arch., prof. PK, Director of the Chair of the Architecture and Planning of Rural Areas, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology*

** *mgr inż. arch., Academic and teaching assistant at the Chair of the Architecture and Planning of Rural Areas, Institute of City and Regional Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology*

Cytowanie / Citation: Drożdż-Szczybura M., Korzeniowska A. Problems of the development of a “living open-air museum” on the example of Osturňa. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2019;60:40-50

Otrzymano / Received: 17.08.2019 • **Zaakceptowano / Accepted:** 25.09.2019

doi:10.17425/WK60OSTURNA

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

regionu Spisza, wywodząc się z kolonizacji wołoskiej, która obejmowała ten obszar od XV wieku. Pierwszymi osadnikami byli wędrowni pasterze, tzw. Wołosi, wywodzący się z Rusinów. Na terenie północnych Karpat zakładali osiedla pastersko-rolnicze na niezamieszkałych terenach, wspierani przez ówczesną szlachtę węgierską [2], [11]. Osturnia lokowana była ok. 1590 roku prawdopodobnie na prawie kopaniciarskim, bazującym na prawie wołoskim [1], [13]. Wraz z całym obszarem Spisza należała do Królestwa Węgierskiego, a potem Austro-Węgier.

W 1920 roku na mocy decyzji Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 roku teren ten przydzielono Czechosłowacji, a w wyniku jej późniejszego podziału Republice Słowackiej. Ustalone wówczas granice, zgodne z dzisiejszymi i zmienione w czasie II wojny światowej, zostały przywrócone w 1945 roku [10], [12].

Pierwotny układ wsi oraz jej zabudowa w znacznej części przetrwały do dziś, będąc żywym obrazem historii obszaru. Do ograniczenia zmian przyczyniło się głównie specyficzne położenie geograficzne, powodujące wieloletnią izolację ekonomiczną i kulturalną [12] [13]. Zachowaną tkankę historyczną „uśpionej” wsi dostrzeżono w latach 70. XX wieku, obejmując ją ochroną w ramach Rezerwatu Zabytkowej Architektury Ludowej (słow. *Pamiatkova Rezervácia Ludovej Architektúry Osturňa*). Równocześnie na przełomie lat 70. i 80. na terenie Słowacji ustanowiono większość działających obecnie rezerwatów, do których autorki odnoszą się w dalszej części artykułu. Oprócz niewątpliwego wyróżnienia i formalnej nobilitacji, w przypadku Osturni wytyczne konserwatorskie, nieoparte szerszą wizją wykorzystania dziedzictwa, spowodowały ograniczenia w rozbudowie wsi i zahamowanie jej rozwoju, trwające do chwili obecnej.

Celem artykułu jest przybliżenie aktualnych problemów przestrzennych wsi Osturnia, pojawiających się na styku ochrony jej dziedzictwa oraz możliwości rozwoju. Artykuł zawiera charakterystykę wsi w obrębie jej układu przestrzennego oraz zabudowy. Odnosząc się do lokalnej historii, autorki wskazują zmiany, jakie zaszły od czasów powstania Osturni, wyróżniając elementy lokalnej tradycji. Na podstawie analizy obowiązujących wytycznych ochrony konserwatorskiej, zapisów lokalnego planu zagospodarowania oraz aktualnej sytuacji podobnych wsi wskazane zostały możliwości i ograniczenia jej rozwoju.

2. IDENTYFIKACJA GŁÓWNYCH PROBLEMÓW

W dzisiejszym krajobrazie obszaru widoczny jest historyczny układ wsi, wywodzący się z typu łąnow leśnych, związany z jego charakterem pastersko-rolniczym (ryc. 1).

Pierwotnie cały obszar podzielony był na 51 działek, indywidualnie zarządzanych zarąbków (słow. *zarúbki*), szerokości ok. 110–120 m, ciągnących się równo po stokach doliny. Przecinał je prostopadle potok, wzdłuż którego prowadziła główna droga [12], [13]. Położona

their foundation and development. Ethnographically, they are located in the area of Zamagurie, which is a part of the Spiš region, and have their roots in Vlach colonisation, which included the area after the fifteenth century. The first settlers were itinerant shepherds, so-called Vlachs, who were descended from the Rusyns. They established pastoral and agricultural settlements in uninhabited areas of the northern Carpathian Mountains and were supported by the Hungarian nobility [2], [11]. Osturňa was founded ca. 1590, probably on the basis of the Kopanica rights, which were based on the Vlach law [1], [13]. Along with the entire territory of Spiš, it belonged first to the Kingdom of Hungary and later to Austria-Hungary.

In 1920, based on the Decision of the Council of Ambassadors of the 28th of July 1920, the territory was given to Czechoslovakia, ending up in the Republic of Slovakia as a result of the former's division. The borders that were established at the time, which are the same as the current ones, were changed during the Second World War, only to be reinstated in 1945 [10], [12].

The original layout of the village and its buildings have largely survived to this day, being a living image of the area's history. It was the village's specific geographic location, which caused its long-term economic and cultural isolation, that majorly contributed to limiting its transformation [12], [13]. The preserved historical tissue of the “sleeping” village was discovered in the 1970s, when it was protection as a part of the Historical Folk Architecture Preserve (*Pamiatkova Rezervácia Ludovej Architektúry Osturňa* in Slovak). At the same time, it was at the turn of the 1970s and the 1980s that the majority of the currently existing preserves to which the authors refer to later in the article were founded. Apart from the indisputable distinction and formal acknowledgement, in the case of Osturňa, conservation guidelines that were not supported by a broader vision of heritage use have led to constraints in the expansion of the village and have halted its development.

The objective of the article is to familiarise readers with the current spatial problems of the village of Osturňa, which appear at the point of contact between the protection of its heritage and its development opportunities. The article includes a description of the village within the scope of its spatial layout and its buildings. When referring to its local history, the authors have pointed to changes that have taken place since the founding of Osturňa, highlighting elements of local tradition. Based on an analysis of applicable conservation guidelines, the provisions of the local spatial development plan and the current situation of similar villages, the authors have presented Osturňa's development opportunities and limitations.

2. IDENTIFICATION OF MAJOR PROBLEMS

In the present-day landscape of the area, we can see the historical village layout as derived from a type of

Ryc. 1. Zestawienie XIX-wiecznej mapy oraz zdjęcia satelitarnego stanu istniejącego ukazuje zachowane cechy układu (źródła: mapire.eu oraz www.google.pl.maps, dostęp 1.05.2019)

Fig. 1. A comparison of a nineteenth-century map and a satellite image of the extant state shows the preserved characteristics of the layout (sources: mapire.eu and www.google.pl.maps, accessed: 1.05.2019)

centralnie szersza działka należała do lokalnej parafii. W jej północnej części umieszczono kościół z cmentarzem, natomiast w południowej plebanię z budynkami gospodarczymi. Tutaj skupiało się życie wsi. Zabudowa, głównie w formie zagród, skupiona były przy drodze, tworząc układ łańcuchowy. Zagęszczał się on stopniowo, w obrębie części zarąbków pustych, położonych po drugiej stronie drogi lub wydzielonych w podziale podłużnym części zamieszkałej, stanowiąc odpowiednio jej 1/2, 1/4 i 1/8 szerokości. Z uwagi na potrzebę zachowania stref użytkowych w obrębie działki nie wprowadzano drugiego, równoległego pasa zabudowy [12], [13].

W zakresie charakterystyki zagród można wskazać trzy główne typy zachowane na terenie wsi [13]. Wszystkie posiadają cechy typowe dla zagrody okólnej [3], [5]. Najstarszym jest typ otwarty dwustronny, z którego powstały bardziej zamknięte formy, tj. trójstronna w kształcie litery „U” oraz czworoboczne, zamknięte „atrium”. Centrum układu stanowiło we wszystkich typach wewnętrzne podwórko, tzw. obora, z którego obsługiwane były wszystkie zabudowania. Od strony drogi biegnącej na linii wschód–zachód zamknięcie stanowił kalenicowo usytuowany dom, natomiast od prywatnej strony gospodarczej najczęściej stała stodoła, połączona ze stajnią/oborą. Pozostałe obiekty to budynki gospodarskie, takie jak wozownie czy dodatkowe szopy, zastępujące stopniowo wysokie płoty. Do zagrody prowadziło główne wejście przez bramę. Materiałem budowlanym było głównie drewno, z którego wykonywano budynki w konstrukcji zrębowej na kamiennych podmurówkach [12].

Obecnie w centrum wsi wciąż mieści się greckokatolicka cerkiew pw. św. Michała Archanioła z cmentarzem. Po drugiej stronie drogi zlokalizowane są najważniejsze lokalne usługi publiczne i komercyjne,

forest *lans*, associated with its pastoral and agricultural character (fig. 1).

Originally, the entire area was divided into 51 plots – individually managed clearings (*zarúbki* in Slovak) – with a width of around 110–120 m, stretching evenly along the slopes of the valley. They were perpendicularly crossed by a creek, with the main road running along its course [12], [13]. The central, wider plot belonged to the local parish. In its northern part there was a church with a cemetery, while in the southern part there was a parish building and a number of outbuildings. The life of the village was centred around this area. Buildings, primarily in the form of farms, were grouped near the road, creating a chain-like layout. It gradually became denser in the part of the empty clearings located either on the opposite side of the road or those that were outlined in the longitudinal inhabited section, constituting either a half, a quarter or an eighth of its width. Due to the need to preserve usage zones within the plots, a secondary, parallel belt of buildings was not introduced [12], [13].

In terms of the characteristics of farm buildings, three major types that have survived within the village can be distinguished [13]. All of them possess characteristics that are typical of a circular farm [3], [5]. The open, two-sided layout is the oldest, and has given rise to more enclosed forms, i.e. the three-sided, U-shaped and four-sided, enclosed “atrium”-type ones. The farmyard formed the centre of each layout, providing access to every building. From the side of the road, which ran from east to west, the layout was enclosed by a house, whose roof ridge was parallel to the road, while a barn typically stood from the private side, and was linked with a stable or animal shed. The remaining structures were outbuildings, such as carriage houses or additional sheds, which gradually replaced tall fences. The farm was entered through a main entrance – a gate. The predominant structural material was timber, out of which log buildings were made, resting on stone wall bases [12].

At present, the centre of the village continues to remain the site of the Greek Catholic church of St. Michael the Archangel, along with a cemetery. On the other side of the road are the main local public and commercial services, including a local government building, a post office and a store. The remaining buildings, predominantly farms and residential buildings, vary depending on their placement relative to the borders of the Preserve. Its strict conservation zone is dominated by timber buildings with strong traditional characteristics, which are also observable in a few new and restored buildings. They are inhabited by newcomers, largely from larger urban centres, who live alongside older, native inhabitants, and who buy dilapidated farms and occupy them on a seasonal basis (fig. 2). The buyout process is one of the forms of saving and preserving disappearing architecture that has been abandoned by its owners in light of a lack of funds for its appropriate restoration (fig. 3). Outside of the Preserve’s strict conservation zone, the layout is supplement by detached single-family houses from the

Ryc. 2. Odnowione zagrody w granicach Rezerwatu (fot. A. Korzeniowska, 2018)

Fig. 2. Renovated farms within the borders of the Preserve (phot. by A. Korzeniowska, 2018)

w tym siedziba samorządu, poczta i sklep. Pozostała zabudowa, głównie zagrodowa i mieszkaniowa, jest zróżnicowana w zależności od położenia względem granic rezerwatu. W strefie jego ścisłej ochrony dominują obiekty drewniane o silnych cechach tradycyjnych, dostrzegalnych również w nielicznych, nowych lub odnowionych obiektach. Zamieszkują je obok starszych, rdzennych mieszkańców, nowi, napływający głównie z większych ośrodków, którzy wykupują upadające zagrody i zamieszkują je sezonowo (ryc. 2). Proces wykupów jest jedną z form ratunku i zachowania zanikającej architektury, opuszczonej przez właścicieli, wobec braku funduszy na odpowiedni remont (ryc. 3). Poza ścisłym obszarem rezerwatu układ uzupełniają wolnostojące domy jednorodzinne, pochodzące z lat 80. i 90., odmienne w formie i usytuowaniu od lokalnej tradycji.

Lokalna gospodarka jest słabo rozwinięta. Mieszkańcy, wśród których przeważają ludzie starsi, zajmują się rolnictwem i hodowlą na niewielką skalę, głównie na własne potrzeby. Pomimo istniejących zasobów krajo-
brazowych i kulturowych nie rozwinęła się turystyka. Zaplecze noclegowe stanowią jedynie cztery pensjonaty¹. Miejscowa ludność w większości znajduje zatrudnienie i zamieszkuje poza wsią. Historycznie dane demograficzne wskazują znaczne wahania. Rozwijająca się społeczność licząca w 1787 roku 1339 mieszkańców wzrosła w 1828 roku do 1809 osób. Natomiast w 1987 roku odnotowany jest już znaczący spadek, tj. 1100 osób [12]. Późniejsze dane z 1991 roku wykazują 504 osoby, a ostatnie z 31.12.2017 notują 303 mieszkańców².

3. OCHRONA KONSERWATORSKA WOBEC PRZEMIAN PRZESTRZENNYCH.

Rezerwat Zabytkowej Architektury Ludowej w Osturňa (słow. *Pamiatkova rezervácia ľudovej architektúry Osturňa*) został utworzony 3 października 1979 roku³, ustanowiony zgodnie z zapisami Czechosłowackiej Ustawy o Zabytkach Kultury z 1958 roku⁴. Granice ochrony wyznaczyły trzy rozdzielne obszary, zaczynając

Ryc. 3. Przykład porzuconej, tradycyjnej zagrody (fot. A. Korzeniowska, 2018)

Fig. 3. Example of an abandoned, traditional farm (phot. by A. Korzeniowska, 2018)

1980s and 1990s, which differ from traditional ones in terms of form and placement.

The local economy is poorly developed. The residents, who are predominantly seniors, work small-scale farms and keep animals, working primarily to satisfy their own needs. Despite existing landscape and cultural assets, tourism has failed to develop. Lodgings are provided by only 4 guesthouses¹. The local population lives and is employed largely outside of the village. Historical demographic data shows significant variations in the village's population. The growing community, which in 1787 had 1339 residents, increased its population to 1809 in 1828. A significant drop was noted in 1987, down to 1100 persons [12]. A later figure from 1991 showed 504 persons, while the latest one from 31.12.2017 showed 303 persons².

3. HERITAGE CONSERVATION IN LIGHT OF SPATIAL TRANSFORMATION

The Historical Folk Architecture Preserve in Osturňa (*Pamiatkova rezervácia ľudovej architektúry Osturňa* in Slovak) was established on the 3rd of October 1979³, in accordance with the provisions of the Czechoslovakian Act on Cultural Monuments of 1958⁴. The borders of the protection zone were delineated by three different areas – from the east, these were the so-called Lower End, the Central Section and the Upper End, respectively (fig. 4).

Since the establishment of the conservation zone, similarly as in other post-communist countries, Slovak legal regulations have changed significantly, including the act regulating the conservation of heritage sites⁵. At the same time, the regulations applicable within the borders of the Osturňa conservation zone have not been amended [6], which has negatively affected the development of the village and its buildings. In order to adapt the conservation provisions to current local problems and new legal regulations, a document entitled “Osturňa Preserve. Update to regulations concerning the conservation reclamation and presentation of the values of the

od strony wschodniej były to tzw. Dolny Koniec, Część Środkowa i Górny Koniec (ryc. 4).

Od czasu ustanowienia ochrony, podobnie jak w innych krajach postkomunistycznych, zmieniły się zasadniczo słowackie główne regulacje prawne, w tym ustawa regulująca zasady ochrony zabytków⁵. Jednocześnie nie nowelizowano zasad w obrębie granic ochrony Osturni [6], co niekorzystnie wpływało na rozwój wsi i jej zabudowy. W celu dostosowania ochrony do aktualnych, lokalnych problemów oraz nowych regulacji prawnych w 2006 roku opracowany został przez Urząd Konserwatorski w Preszowie (słow. *Krajský Pamiatkový Úrad Prešov*) dokument pt. „Rezerwat Osturnia. Aktualizacja zasad ochrony, odzyskiwania i prezentacji wartości obszaru” (słow. *Pamiatková rezervácia Osturňa. Aktualizácia zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia*)⁶. Poszerzył on granice rezerwatu oraz wprowadził jego strefę ochronną, obejmującą cały układ zabudowy, wraz z częścią terenów zielonych, stanowiących powiązane tło krajobrazowe.

W dokumencie określono aktualny zasób obiektów zabytkowych na terenie rezerwatu w 4 grupach:

- narodowe zabytki kultury (słow. *Národné Kultúrne Pamiatky*), wpisane do Centralnego Rejestru Funduszu Zabytków (słow. *Ústredná Zoznam Pamiatkového Fondu*) w liczbie 99 obiektów (15 w Części Dolnej, 29 w Części Środkowej i 55 w Części Górnej wsi);
- obiekty dobrze wpisujące się w obszar chroniony;
- obiekty źle wpisujące się w obszar chroniony;
- obiekty neutralne dla obszaru ochrony.

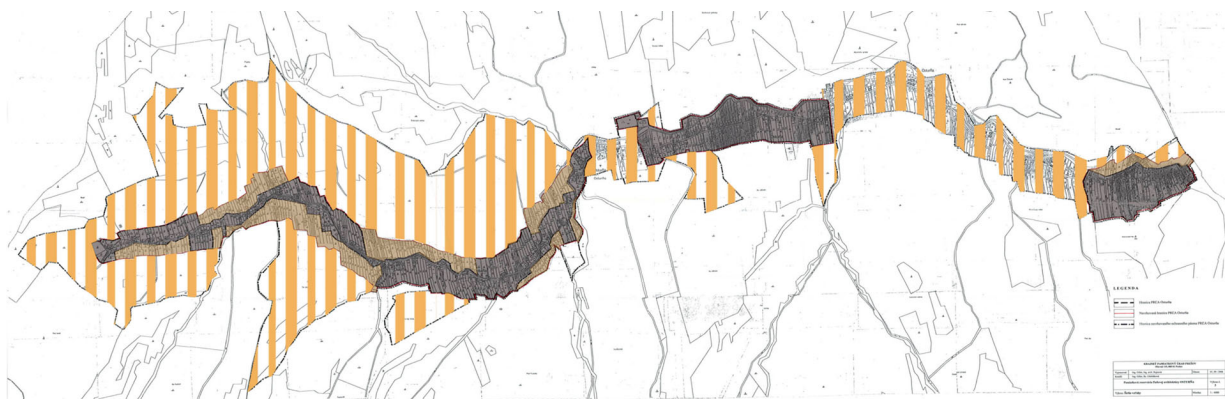
W dokumencie widoczny jest nacisk na regenerację całego układu na bazie powiązania wspólnych cech poszczególnych elementów. Za główną chronioną „wartość dziedzictwa” uznaje się sumę znaczących danych historycznych, w tym społecznych, krajobrazowych, architektonicznych, technicznych, artystycznych i artystyczno-rzemieślniczych. Formalnie ma temu służyć zachowanie i odtworzenie historycznego rozplanowania układu wraz ze strukturą zagród, architekturą oraz

area” (*Pamiatková rezervácia Osturňa. Aktualizácia zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia* in Slovak)⁶ was drafted in 2006 by the Conservation Office in Prešov. It expanded the borders of the Preserve and introduced its conservation zone, encompassing the entire developed layout, along with a portion of green areas, which formed a connected landscape background.

The document defines the current heritage site stock in the Preserve, dividing it into four groups:

- national cultural monuments (*Národné Kultúrne Pamiatky* in Slovak), placed on the list of the Monument Fund Registry (*Ústredná Zoznam Pamiatkového Fondu* in Slovak), amounting to 99 sites (15 in the Lower Part, 29 in the Central Part and 55 in the Upper Part of the village);
- structures that blend with the conservation zone well;
- structures that poorly blend with the conservation zone;
- structures that are neutral to the conservation zone.

The document clearly stresses the regeneration of the entire layout on the basis of linking the common features of individual elements. It acknowledges the sum of significant historical data, including social, landscape, architectural, technical, artistic and those associated with artistic craftsmanship, as the primary “heritage value” to be conserved. Formally, this is to be facilitated by preserving and recreating the historical plan of the layout along with the structure of its farms, their architecture and their linkages with open areas. The form should be supported by function based on historically existing functions, i.e.: primarily residential, cultural and social ones, as well as agro-tourism. All manners of functions that interfere with the environment and the landscape have been excluded, including large services, production plants or large-scale agriculture. In terms of the form of buildings, making references to regional forms that represent selected existing buildings is highly recommended. These buildings have been collected

Legenda:

- Obszary Rezerwatu Zabytkowej Architektury Ludowej w pierwotnych granicach ustanowionych w 1979 roku
- Poszerzenie obszarów Rezerwatu ustanowione w 2006 roku
- Strefa Ochrony obszarów Rezerwatu ustanowiona w 2006 roku

Ryc. 4. Granice Rezerwatu Zabytkowej Architektury Ludowej w Osturni wraz ze strefami ochronnymi (opr. A. Korzeniowska na podstawie danych z: <https://www.pamiatky.sk>, dostęp 1.05.2019)

Fig. 4. Borders of the Historical Folk Architecture Preserve in Osturňa, along with its conservation zones (by A. Korzeniowska based on data from: <https://www.pamiatky.sk>, accessed: 1.05.2019)

ich powiązań z terenami otwartymi. Wspierać formę powinna funkcja bazująca na historycznie istniejącej, tj. głównie mieszkalna, agroturystyczna, kulturalna i społeczna. Wykluczone są wszelkie funkcje ingerujące w środowisko i krajobraz, w tym duże usługi, zakłady produkcyjne czy wielkoobszarowe rolnictwo. W zakresie form obiektów wskazane jest nawiązanie do form regionalnych, które reprezentują wybrane istniejące obiekty. Zostały one zebrane i szczegółowo opisane w osobnym załączniku graficznym. Całość zmian ujęto w obowiązującym planie zagospodarowania, którego zapisy zostały szczegółowo omówione w dalszej części artykułu.

W szerokim zakresie zaletą ochrony w formie rezerwatu jest jej terytorialny charakter. Wskazanie relacji grupy obiektów w ich naturalnym otoczeniu daje m.in. świadectwo relacji różnych warstw społeczności wiejskiej [9]. Ochronę *in situ*, jako jedno z kluczowych działań podejmowanych w celu utrzymania, ochrony i kontynuacji istnienia tradycyjnych obiektów na terenach wiejskich wskazuje w swoich opracowaniach Małgorzata Drożdż-Szczybura [4], [5]. W tym przypadku dopuszczone, lecz niewskazane jest odejście od dotychczasowej funkcji. Jej utrzymanie jest jednak konieczne przy przeniesieniu do muzeum na wolnym powietrzu, w którym ważne jest wkomponowanie w układ zabudowy najbliższy oryginałowi, tj. poprzez rozplanowanie uwzględniające charakterystyczne elementy, w tym zieleń, drogi czy płoty [8].

4. POLITYKA PRZESTRZENNA ZAPISANA W LOKALNYM PLANIE ZAGOSPODAROWANIA

W granicach administracyjnych wsi Osturňa funkcjonuje plan zagospodarowania (słow. *Uzemný Plán Obce Osturňa*), przyjęty 28 lutego 2012 roku (č. VZN: 1/2012)⁷. Dokument obejmuje część tekstową oraz dziewięć plansz studialno-projektowanych w zróżnicowanych skalach od 1:50 000 do 1:2880. Zapisane są w nich rozwiązania w zakresie m.in. powiązań przestrzennych z okolicą, ochrony przyrody z kształtowaniem krajobrazu oraz szczegółowe projekty zagospodarowania terenu (ryc. 5). Część tekstowa zawiera dwa opracowania, tj. ustalenia planu oraz analizę wpływu planowanego wykorzystania terenów na cele nierolnicze. Plan był zmieniony w 2012 roku w zakresie przeznaczenia w kierunku zabudowy pensjonatowej działki znajdującej się w środkowej części rezerwatowej. Szeroki zakres projektu, wynikający z wymogów słowackiego prawa⁸, pozwala na ukazanie dokładnej analizy stanu istniejącego oraz szczegółowych rozwiązań przestrzennych.

W obszarze ochrony wartości kulturowych plan wskazuje konieczność zgodności działań w obowiązujących wytycznych konserwatorskich z 2006 roku [13]. Słuszność ochrony zasobów krajobrazowych w postaci zachowania strefy ochrony zieleni czy wody jest wielokrotnie podkreślana i wskazywana w kontekście właściwego tła dla opisywanych zamierzeń inwestycyjnych.

and described in detail in a separate graphical appendix. All of the changes have been included in the applicable land development plan, whose provisions have been discussed in detail further in the article.

Broadly speaking, one advantage to granting protection in the form of a preserve is its territorial character. Pointing to the relationship of a group of buildings within their natural surroundings results in, among other things: providing a testimony of the relationships between the various strata of a rural community [9]. On-site protection, as one of the key measures taken with the aim of preserving, protecting and ensuring the continuity of the existence of traditional buildings in rural areas, has been pointed out by Małgorzata Drożdż-Szczybura in her works [4], [5]. In this case, a departure from the current function is permitted, although it is not recommended. Maintaining it is nevertheless necessary when a relocation to an open-air museum is performed, in which incorporation into a building layout that is as close to the original as possible, i.e. by a plan that considers distinct elements, including greenery, roads or fences, is key [8].

4. SPATIAL POLICY LAID OUT IN THE LOCAL LAND DEVELOPMENT PLAN

A land development plan (*Uzemný Plán Obce Osturňa in Slovak*), approved on the 28th of February 2012 (č. VZN: 1/2012)⁷, is in force within the administrative limits of Osturňa. The document includes a written section and nine sheets with studies and plans drafted to scales ranging from 1:50 000 and 1:2880. They feature solutions concerning, among other things: spatial linkages with the surroundings, wildlife protection and the shaping of the landscape, as well as detailed land development designs (fig. 5). The written section includes two documents, i.e. the provisions of the plan and an analysis of the impact of the planned land use for non-agricultural purposes. The plan was amended in 2012 in terms of the land use of a plot located in the central portion of the preserve zone, with the intent to have it feature guesthouse development. The rich scope of the design, which resulted from the requirements of Slovakian law⁸, makes it possible to show a precise analysis of the extant state and detailed spatial solutions.

In the sphere of the protection of cultural values, the plan points to the necessity for measures to be compliant with applicable conservation guidelines from 2006 [13]. The justification of the protection of landscape assets, in the form of maintaining a greenery or water protection zone, has been highlighted numerous times and pointed to in the context of the appropriate background for the development projects that it describes.

The objectives of the village's spatial development, as outlined in the written section, are social, residential and sports and recreation-related functions. The plan assumes slight demographic growth based on current, permanent residents. It points to the influx of "periodic"

go. Dla największego, położonego w centrum obszaru opracowywany jest obecnie koncepcyjny projekt ośrodka sportowo-wypoczynkowego z wyciągami narciarskimi.

Plan wskazuje również konkretne obszary i budynki na terenie rezerwatu, które po wywłaszczeniu mają być przeznaczone na cele publiczne, będąc istotnym, potencjalnym wsparciem dla rozwoju wsi.

Analizując zapisy planu pod kątem ich przydatności i adekwatności, należy pamiętać o jego ograniczeniach. Jest to dokument działający w określonych odgórnich zakresach prawnych, a jego głównym celem jest osadzenie w nich lokalnej polityki, określonej przez lokalny samorząd. Nie należy zatem oczekiwać od planu rozwiązania problemów, traktując go jako narzędzie wsparcia w realizacji określonej wcześniej strategii.

5. MOŻLIWE SCENARIUSZE ROZWOJU OSTURNIA

Na oficjalnym portalu wsi, obok pełnej dokumentacji zapisów polityki rozwoju, Osturnia nazywana jest dumnie „żywym skansenem” Słowacji i „klejnotem Zamagurza”. Na podstawie wstępnej analizy stanu istniejącego oraz opisanych dokumentów pojawiają się zróżnicowane scenariusze jej rozwoju. Do ich określenia pomocne jest odwołanie się do przykładów podobnych wsi.

Osturnia jest jednym z 24 rezerwatów na terenie Słowacji⁹, wśród których 10 obejmuje architekturę ludową. W zakresie architektury drewnianej najbliższe Osturni są wsie Zdiar (słow. Ždiar), z którą sąsiaduje od północy, oraz orawski Podbiel (słow. Podbiel) (ryc. 6). Łączy je wspólna „wołoska” historia. Obydwa rezerwaty, ustanowione w 1977 roku, obejmują niewielką grupę drewnianych zagród. W obydwu działają niewielkie muzea etnograficzne, prezentujące historię miejsca. Ždiar należy ponadto do sieci lokalnych ośrodków narciarskich, na którego rozwój wpływa, między innymi jego dostępność z drogi krajowej od strony Jurgowa. Podobne ośrodek to, położone w powiecie Žylna, Cziczmany (słow. Čičmany). Obok rezerwatu, obejmującego reprezentatywną architekturę drewnianą, działa wydzielony skansen, będący oddziałem Muzeum Regionu Považskiego. Jest to także prężny ośrodek narciarski z siedmioma obiektami noclegowymi.

Równie ciekawym przykładem jest niewielka wieś Brhlovce, położona w okręgu Levice, w południowej Słowacji, gdzie ochroną objęta jest murowana zabudowa mieszkalna, wbudowana w tufowe skały. Rezerwat ustanowiono w 1983 roku, a od 1992 roku na jego terenie w jednym z domów działa muzeum ukazujące historię wsi. Zabudowa wiejska jest też chroniona w rezerwach we wsiach Plavecký Peter w zachodniej Słowacji w rejonie Senica, Sebechleby oraz Wilkolínec (słow. Vlkolínec) (ryc. 7). W ostatniej z nich obszar obejmujący 45 oryginalnych, XIX-wiecznych domów położonych w granicach miasta Ružomberok został wpisany w 1993 roku na listę UNESCO. We wsi Plavecký Peter ochroną od 1990 roku objęto 29 murowanych obiektów, reprezentujących architekturę z końca XIX wieku.

The plan also points to specific areas and buildings within the Preserve that are meant to be assigned for public use after expropriation, which is an essential form of potential support of the development of the village.

When analysing the plan's provisions in terms of their usefulness and adequacy, we should keep in mind its limitations. It is a document that acts in legal scopes that have been imposed from the top down, and its main objective is placing local policy, which has been defined by the local government, within them. Therefore, we should not expect the plan to solve all problems, and instead treat it as a tool of supporting the implementation of a previously formulated strategy.

5. POSSIBLE DEVELOPMENT SCENARIOS FOR OSTURNIA

On the village's official website, apart from a full documentation of the provisions of its development policy, Osturnia is proudly called Slovakia's "living open-air museum" and "the jewel of Zamagurie". Based on an initial analysis of the extant state and the aforementioned documents, various scenarios of its development can be considered. Referring to examples of similar villages is helpful in identifying them.

Osturnia is one of Slovakia's 24 preserves⁹, 10 of which include folk architecture. In terms of timber architecture, the villages of Ždiar, with which it borders to the north, and Podbiel in Orava, are the closest (fig. 6). They are linked by a common "Vlach" history. Both preserves, established in 1977, encompass a small group of timber farms. There are small ethnographic museums that present the history of the place in both of them. Ždiar also belongs to a network of local skiing centres, whose development is affected by, among other things, its accessibility from a state road from the side of Jurgów. Another similar centre is Čičmany in the Žilina District. Apart from a preserve encompassing representative timber architecture, a fenced-off open-air museum operates here, constituting a branch of the Považsky Region. It is also an active skiing centre, with seven lodging facilities.

Another equally interesting example is the small village of Brhlovce, located in the Levice District, in southern Slovakia, where masonry housing buildings built into tuff rock have been placed under conservation. The preserve was established in 1983 and a museum documenting the history of the village has been operating in one of its houses since 1992. Rural development has also been placed under protection in preserves in the villages of Plavecký Peter in western Slovakia, in the Senica region, as well as in Sebechleby and Vlkolínec (fig. 7). In the latter, an area encompassing 45 original nineteenth-century houses located within the limits of the town of Ružomberok was inscribed onto the UNESCO World Heritage Sites List in 1993. In the village of Plavecký Peter, 29 masonry buildings representing architecture from the end of the nineteenth century have been under conservation since 1990.

Ryc. 6. Orawskie chałupy w rezerwacie architektury ludowej we wsi Podbiel (Bobrova) (fot. M. Drożdż-Szczybura, 2015)

Fig. 6. Oravian huts in a folk architecture preserve in the village of Podbiel (Bobrova) (phot. by M. Drożdż-Szczybura, 2015)

Obszarowo jednym z największych rezerwatów jest Špania Dolina, położona w pobliżu Bańskiej Bystrzycy, obejmująca murowane i drewniane obiekty zabudowy mieszkaniowej infrastruktury kopalni rudy miedzi.

Pośród wszystkich rezerwatów Osturnia wypada bardzo korzystnie pod względem liczby obiektów objętych ochroną. Ma też podobne walory krajobrazowe. Jednak nie zapewnia jej to funkcjonowania porównywalnego z takimi ośrodkami jak Ždiar czy Podbiel. Wpływa na to kilka czynników, w tym położenie względem głównych szlaków komunikacyjnych. Lokalizacja Osturni na zamknięciu lokalnej drogi, w nieprzejezdnej dolinie, zapewnia wprawdzie spokój, ale też izoluje od większych ośrodków.

Kolejną zauważalną różnicą jest odpowiednia promocja, związana z istnieniem lokalnej strategii. W innych wymienionych rezerwach dostrzegana tradycja żyje i jest promowana poprzez imprezy folklorystyczne oraz właściwą, niejednokrotnie unikalną funkcję tradycyjnych obiektów i instytucje kultury. Wspierana jest dodatkowo przez odpowiednie zaplecze noclegowo-gastronomiczne, dostosowane do lokalnych standardów ochrony. Należyta organizacja przynosi również korzyści finansowe, wspomagając dalszy rozwój i dając miejsca pracy mieszkańcom. W Osturni posiadane dziedzictwo pod względem ilości i jakości stanowi odpowiednią bazę do rewitalizacji lokalnej tradycji. Mowa również o zasobach społecznych. Mieszkańcy wsi to głównie ludzie starsi – żywi świadkowie tradycji, pamiętający lokalne zwyczaje. Ich wiedza mogłaby być wsparciem w procesach kultywowania tradycji przez lokalne grupy działania czy stowarzyszenia. W powyższych działaniach konieczne jest jednak wsparcie lokalnego samorządu w postaci kompleksowej polityki rozwoju, łączącej lokalne potrzeby i wartości. Aktywizacja turystyki w postaci ośrodków narciarskich wydaje się słuszną ze względu na uwarunkowania lokalne i sąsiedztwo podobnych w Jeziorsku czy Jurgowie, jednak nie jest wystarczająca. Tak mocne działania mogłyby być silnym impulsem do aktywizacji całej wsi przy odpowiednim wykorzystaniu i poszanowaniu posiadanych wartości. Jeżeli rozwój zdominuje rozwój obszarów turystycznych, bez

Ryc. 7. Liptowska zabudowa w rezerwacie architektury ludowej Vlkolinec (fot. M. Drożdż-Szczybura, 2015)

Fig. 7. Liptovian buildings in the Vlkolinec folk architecture preserve (phot. by M. Drożdż-Szczybura, 2015)

In terms of area size, Špania Dolina, located near Banská Bystrica, is one of the largest preserves, encompassing masonry and timber housing buildings forming a part of the infrastructure of a copper ore mine.

Out of all the preserves, Osturnia positively stands out in terms of the number of structures placed under conservation. It also possesses similar landscape assets. However, it does not provide them functioning conditions comparable to centres such as Ždiar or Podbiel. This is influenced by a range of factors, including its location relative to major circulation trails. Osturnia's location at the end of a road, in a valley that cannot be traversed by cars, does provide peace and quiet, but it also isolates it from larger centres.

Another observable difference is proper promotion associated with the existence of a local strategy. In other preserves, their acknowledged tradition is alive and is promoted by folk events and appropriate and often unique functions of their traditional buildings and cultural institutions. It is also supported by proper lodgings and gastronomy, which has been adapted to local conservation standards. Proper organisation brings financial benefits as well, aiding in further development and providing jobs to residents. In Osturnia, its heritage, in terms of quantity and quality, constitutes an appropriate base for revitalising local tradition. Social resources also concern this matter. The residents of the village are largely seniors – the living witnesses of tradition, who remember local customs. Their knowledge could aid in processes of cultivating tradition by local action groups or associations. In these measures, it would be necessary to obtain the support of the local government in the form of a comprehensive development policy that would combine local needs and values. The stimulation of tourism in the form of skiing facilities appears to be the right choice because of local conditions and the vicinity of similar facilities in Jeziorsk or Jurgów, although it would be insufficient by itself. Such far-reaching measures could be a strong impulse for the activation of the entire village with the appropriate use and respect for its assets. If development becomes dominated by the expansion of tourist areas, without a consistent strategic policy, the course of events for Osturnia may play out in accordance with the following scenarios:

konsekwentnej polityki strategicznej, Osturnię może czekać jeden ze scenariuszy: stanie się chaotycznie rozwijającą się ulicą turystyczną, wzorem zakopiańskich Krupówek lub centrum Bukowiny Tatrzańskiej, albo zapomnianym i pomijanym obszarem przy „resorcie” narciarskim. Uwarunkowania lokalne wydają się to formalnie utrudniać. Historyczny układ nie pozwala się pominąć, narzucając każdorazowo konieczność przejazdu jej główną i jedyną drogą. Jednocześnie sam krajobraz nie potrzebuje reklamy. Łatwo zachwyca odwiedzających. Trzeba ich tylko zaprosić i stworzyć warunki, aby chcieli zostać i poznać lepiej miejsce.

Wspomniane założenia potwierdza teza aktywizacji obszarów dziedzictwa poprzez promocję jako „produktu turystycznego”, postawiona przez Kazimierza Kuśnierza i Dominikę Kuśnierz-Krupę [6]. Zakłada ona stworzenie kompleksowego zbioru zasad, łączącego prawo ochrony zabytków, budowlane i zagospodarowania przestrzeni, a także „bezpieczną adaptację”, popartą studiami oraz koncepcją projektową. Autorzy potwierdzają również, postawioną przez autorki artykułu tezę o konieczności istnienia właściwego zaplecza, obejmującego bazę noclegową i usługową, powiązanego z odpowiednio zrewaloryzowanymi zabytkami i krajobrazem kulturowym.

6. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Osturnia jest wsią bezspornie wyjątkową ze względu na swoje walory dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego. Jego odpowiednie wykorzystanie mogłyby znacząco wpłynąć na jej rozwój oraz aktualną sytuację zapomnianego „żywego skansenu”. Potwierdza to analiza dokumentów formalnych, kształtujących przyszłość wsi. Przykłady innych ośrodków, objętych ochroną rezerwatową, wskazują możliwe sposoby rozwoju. Czynnikiem koniecznym jest szersze spojrzenie strategiczne, uwzględniające balans pomiędzy ochroną i strefą inwestycyjną. Porównując ewolucję innych, wymienionych w tekście wsi, w których zlokalizowane są rezerваты architektury ludowej, można mieć nadzieję, że Osturnia jest dopiero na początku długiego, ale dobrze rokującego procesu zmian.

it will either become a chaotically developing tourist street, similar to Zakopane’s Krupówki or the centre of Bukowina Tatrzańska, or a forgotten and ignored area near a skiing “resort”. Local conditions appear to formally hinder this. The historical layout cannot be ignored, forcing the necessity of driving through its only main road. At the same time, its landscape itself does not require any advertisement. It makes an impression on visitors with ease. All it takes is to invite them and to provide the conditions that will make them want to stay and get to know the area better.

The aforementioned assumptions are confirmed by the thesis for activating heritage areas by promoting them as “tourist products”, as presented by Kazimierz Kuśnierz and Dominika Kuśnierz-Krupa [6]. It proposes the formulation of a comprehensive set of principles that would combine heritage conservation law, construction law and spatial development law, as well as “safe adaptation”, backed by studies and a design proposal. The authors also confirm the thesis formulated by the authors of the article concerning the necessity of providing appropriate infrastructure – including lodgings and services – that would be linked with properly restored heritage sites and the cultural landscape.

6. SUMMARY AND CONCLUSIONS

Osturnia can indisputably be considered an exceptional village because of its cultural heritage and landscape assets. Their appropriate use could significantly impact its development and its current situation, that of a forgotten “living open-air museum”. This has been confirmed by an analysis of formal documents that outline the future of the village. Examples of other centres that have been placed under conservation as preserves point to the possible forms of development. The factor that is necessary here is a broader strategic outlook, one that takes the balance between protection and the development zone into consideration. When comparing the evolution of other villages that include folk architecture preserves that have been mentioned in the article, we can be hopeful that Osturnia is at the start of a long, yet well-boding process of change.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- [1] Beňko J. Osídlenie severného Slovenska. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1985.
- [2] Czajkowski J. Historyczne, osadnicze i etniczne warunki kształtowania się kultur po północnej stronie Karpat. In: Kawiorski W., Rutkowska E. (ed.), Zeszyty Sądecko-Spiskie, T.1, Wyd. Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Nowy Sącz 2006, 18–49.
- [3] Drożdż-Szczybura M. Zagroda okólna jako jedna z form przestrzennych tradycyjnej zagrody wiejskiej. Wyd. PK, Kraków, 2000.
- [4] Drożdż-Szczybura M. Zabudowa obszarów wiejskich szansa zachowania i rozwoju architektonicznej ekologii pamięci. In: Korolczuk D. (ed.), Kierunki Planowania przestrzennego i architektury współczesnej wsi. Wyd. Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Białystok 2006, 120–128.
- [5] Drożdż-Szczybura M. O wyrazie architektonicznym budynków inwentarskich. Od kraalu do farmy pionowej. Monografia no 398 PK, Wyd. PK, Kraków, 2016.

- [6] Kuśnierz K., Kuśnierz-Krupa D. Funkcja turystyczna jako czynnik aktywizacji małych miast zabytkowych dawnej Ziemi Krakowskiej w drugiej dekadzie XXI wieku – wybrane problemy. *Wiadomości Konserwatorskie* 2015;42:61–70.
- [7] Kuśnierz-Krupa D. Dziedzictwo kulturowe miast – szansa rozwoju czy przeszkoda – na przykładzie wybranych małych miast Podkarpacia. In: Gyurkovich J. (ed.) *Przyszłość miast – miasta przyszłości*. Monografia no 455 PK, Wyd. PK, Kraków 2014.
- [8] Kwiorski W. Sądecki Park Etnograficzny w 30 rocznicę powstania. In: Kwiorski W., Rutkowska E. (ed.), *Zeszyty Sadecko-Spiskie, Tom 1*, Wyd. Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Nowy Sącz 2006, 9–11.
- [9] Medvecká M. Rezerwaty architektury ludowej na Słowacji. *Ochrona Zabytków* 1987;40/4(159): 284–289.
- [10] Radziszewska J. *Studia z dziejów ustroju Spisza*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 1969.
- [11] Szulc H. *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*. Wyd. Continuo, Wrocław, 1995.
- [12] Usakova M. Osturnia – rezerwat zabytkowego budownictwa ludowego na Słowacji. *Ochrona Zabytków* 1987;40/4(159):289–294.
- [13] Pamiatková rezervácia Osturňa. Aktualizácia zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia. Semanová E. (ed.), *Krajský Pamiatkový Úrad Prešov*, 2006.

¹ Źródło: badania własne autorki (A.K.), stan na 04.2019 r.

² Źródło: <http://www.citypopulation.de/php/slovakia-presovskykraj.php>

³ SRS nr 315,3 X 1979 r., z dn. 03.10.1979 nr 315.

⁴ Zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách.

⁵ Aktualnie obowiązuje: Zákon č. 49/2002 Z.z. Zákon o ochrane pamiatkového fondu, (<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-49>, dostęp 01.05.2019 r.).

⁶ <https://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pr-osturna> (dostęp 01.05.2019).

⁷ http://www.obec-osturna.sk/?o_obci/uzemny_plan_obce, (dostęp 01.05.2019).

⁸ Obecnie obowiązuje ustawa: Zákon č. 608/2003 Z. z. Zákon o štátnej správe pre územné plánovanie, stavebný poriadok a bývanie a o zmene a doplnení zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov. (<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2003-608>, dostęp 01.05.2019).

⁹ Źródło: <https://www.pamiatky.sk/sk/page/register-pamiatkovych-rezervacii>, publikacja z dnia 26.7.2012 (dostęp: 01.05.2019).

Streszczenie

Niniejszy artykuł prezentuje problematykę rozwoju obszaru wsi posiadającej dziedzictwo kulturowe objęte ochroną w formie Rezerwatu Ludowej Architektury, na przykładzie słowackiej wsi Osturnia. Analiza aktualnego stanu badanego obszaru została przeprowadzona pod kątem relacji zapisów obowiązującego, lokalnego planu zagospodarowania wobec regulacji, wynikających z ochrony konserwatorskiej. Swoje wnioski, obejmujące możliwe scenariusze rozwoju, autorki oparły na analizach sytuacji podobnych wsi słowackich, wspierając je tezami naukowymi z zakresu problematyki przemian obszarów wiejskich.

Abstract

The article presents the subject matter of the development of the territory of a village that possesses cultural heritage that has been placed under conservation in the form of a Folk Architecture Preserve, on the example of the Slovakian village of Osturňa. An analysis of the current state of the investigated territory was performed, with a focus on the relationships between the provisions of the applicable local spatial development plan and the regulations that are applicable on account of conservation. The authors based their conclusions, which include possible development alternatives, on analyses of the situation of similar Slovakian villages, backing them up with academic theses from the field of the transformation of rural areas.